

Rickert Henrik filozófiája

1936. július 25-én hűnyta le örökre a szemeit Heidelbergben Rickert Henrik, a filozófus.¹ Életműve azonban nem mult el nyomtalanul. Gyakran jártak el vele úgy, hogy műve egészéből kiszakítottak egyes gondolatokat (pl. a természettudományok és a kultúr-tudományok feltűnést keltő megkülönböztetését) a nélkül, hogy filozófiai rendszerét, mint egészet, megértették és méltatták volna. Az ezen egyoldalúság nyomán szükségkép támadt félreértések azután arra vezettek, hogy Rickertet gyakran, minden fenntartás nélkül az újkantianizmusba foglalták bele, sőt megtették pusztá noetikusnak vagy logikusnak ha éppen nem racionalistának vagy intellektualistának. Minden ilyen minősítés azonban súlyos tévedés.

Ami Rickertet Kanttal összeköti, az nem az ismeretelmélet „formalizmusa“, még kevésbé „a tiszta teoretikus ész“ túlbecslése, hanem, amint Rickert maga mondja, épp „a gyakorlati ész primátusának világnézetünk szempontjából döntő jelentőségű tana“. Első nagyobb művében (*Gegenstand der Erkenntnis*, 1892, 6. kiad. 1928.) Rickert ennek a tannak adja az „ismeretelméleti megalapozását“, azaz ő nem úgy jár el, mint Kant, aki előbb különbséget tesz és határt húz a teoretikus és a praktikus filozófia között és csak azután, mintegy pótlólag ismeri el a gyakorlati ész rangelsőbbiségét, hanem ezt a rangelsőséget egyenesen irányadónak mutatja ki már magának a megismerésnek sajátos területén is. A megismerés nem valamilyen képzettartalmak pusztá befogadása, nem is egy magában álló, számunkra ilykép hozzáférhetetlen és ezért nagyon is kérdéses „transzcendens valóság“ lemásolása, hanem tevékeny formálás, aktív állásfoglalás a transzcendens *kell*-el szemben. Az igazi ítélet ennél fogva mindig egy minden adott valóság felé emelkedő feladat elismerésén alapszik. A *kellő* „a való előtt áll“.

Ezek a megállapítások minden ismeretre érvényesek, a tudo-

¹ Rickert életéről és szellemi fejlődéséről Rickertnek személyes közlései alapján egy rövid cikket tettem közzé 70-ik születésnapja alkalmából a *Deutsche Vierteljahrschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte* c. folyóiratban. (Bd. XI, Heft 3, 1933.)

mányelőtti megismerésre a mindennapi életben épügy, mint a módszerintanilag kifinomult fogalomalkotásra a különféle tudományokban. Csak ha ezt tisztán látjuk, érthetjük meg azt is, hogyan illeszthető be Rickert második nagy műve rendszere egészébe — (*Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1896—1902; 5. kiad. 1929.). A természettudományok a már a tudományelőtti megismerésében megragadott valóságból többnyire csak valami általánost emelnek ki; ezzel szemben a kultúratudományok főleg a különöst és individuálist, az egyszerit és egyedülvalót hangsúlyozzák, habár a történelemben is van valami általános, sőt „az általánosnak négy fajtája“ játszik szerepet benne. A különösnek ez az előnybenrészesítése a történelmi kultúratudományok „individualizáló fogalomalkotása“ által pedig azon nyugszik, hogy az adat viszonyban áll a feladattal, a való a kellővel. Aminek történelmi jelentősége van, az nem értéktelen, vagy sok mással egyenértékű tény; hanem minden történelmi tényezőnek sajátos értéke van, ami által éppen egyedülvalóvá és meg nem ismételhetővé válik. Ezért kell a történelész individualizáló fogalomalkotásának egyúttal „értékvonatkoztatásnak“ is lennie. De ennek nem szabad mégsem mint a történetkutató önkényes értékelése, annak egyéni tetszése szerint megnyilvánulnia, ha igényt tartunk a tudományos ismeret rangjára.

Az „értékmentes“ (pontosabban értékelésmentes, de értékre vonatkoztatott) történettudománynak Rickert által kifejtett gondolata sem részesült mindig kellő figyelemben. Innen újabb félreértések. Ilyen félreértésen, ha nem rossz szándékú hamisításon nyugszik, hogy pl. Rickertnek legújabb (csak 1933 után megjelent) könyve ellen vádat emeltek, amelynek értelmében a nemzeti történelem és egyúttal egy nemzeti és szociális politika elismerése tulajdonképp filozófiai következtelenség, ami csak a politikai konjunkturához való alkalmazkodásból magyarázható. E miatt a vád miatt hadd álljon itt Rickert néhány gondolata, amelyeket már 1902-ben tett közzé (*Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung*, 1. kiad. 720. és köv. ll.; 5. kiad. 714. és köv. ll.): „Az erkölcsi individuum épügy, mint a történelmi mindig egy individuális egészbe tagolódik be és az a kötelessége, hogy az egész individualitását előmozdítsa. Sőt azt lehet mondani, hogy... azért kell szociális lényeknek lennünk, hogy ezáltal a societas, amelyhez tartozunk individuummá“ váljék... Szociálisak vagyunk, hogy individuálisan hatassunk (és megfordítva: szociálisan ép individualitásunk erejénél fogva hatunk).“ „Az etikai individualizmusnak és etikai szocializmusnak vagy kollektivizmusnak sokat tárgyalt ellentéte ezen a talajon elveszti élességét.“ Innen kiindulva „megértésnek kell támadnia a minden emberi közösség legfontosabbika iránt: t. i. a *nemzet* etikai jelentőségének megértése“. „Egy kifejezetten nemzeti karakternek mint eminens etikai értéknek kell érvényesülnie.“ A történetírásnak ezért éppenséggel nem szabad elzárkóznia attól, hogy „politikai“ legyen és „fejtegetései központjába a nemzeti államot“ állítsa.

„Miként az egyesnek, úgy minden népnek is — vagy hogy Fichtét idézzem, „az egyesnek a nagyban és egészben“ mindig individuális feladata van, amely semmi más népé nem lehet; és ezért csak a nemzeti sajátosság kiképzése által jelenthetünk a világnak valamit.“ Ezért nem szabad arra törekedni, hogy a történelem természet tudományá alakíttassék, mert „a tág általános fogalmakban el kellene vesznie az individuális nemzeti élet gazdagságának“. A nevelés tudományának sem lehet pusztán valami „általános emberit“ erkölcsi és pedagógiai „ideállá“ magasztosítani, mert az úgynevezett „általános emberi“ csak üres absztrakció vagy önkényes fikció, míg használható nevelési célnak mindig csak egy kifejezett „nemzeti típus“ alkalmas.

A történelmileg jelentős, értékvonatkozással bíró individualitásnak és nacionalitásnak Rickert által történt elismeréséből filozófiai rendszerének egészére nézve bizonyos nehézség származik, de ennek csak látszólag kell vezetnie hisztorisztikus rendszertelenséghez: Semmi sincs, ami a történelemben egyszer már előfordult volna és az eljövendő is a maga újszerűségében mindig új módon viszonyul az értékekhez; az újszerű értékkepletek, vagy ahogy Rickert mondani szokta, „jelentésképletek“ pedig, amelyek szolgálatába a jövendő fejlődés lép, a filozófiára nézve mégis legalább olyan fontosak, mint a régié. Ezért nem szabad a filozófia rendszerét lezárni, hanem annak „nyílt rendszernek“ kell maradnia. Először meghatározott rendezési elvek szerint mintegy osztályozási kereteket kell teremteni, amelyekbe a különféle „jelentésképletek“ beosztassanak, hogy fogalmilag elhelyezhetők és megkülönböztethetők legyenek. Ezt az „általános alapvetést“ alkotta meg Rickert „*System der Philosophie*“ (1921.) című művének első és sajnos egyetlen kötetében. Rickert itt különbséget tesz egyfelől a kontemplatív és tárgyirvonatkozó, másfelől az aktív és szociális élet értékterületei között; és a tökéletesség fokozatai szerint, amelyeket az „értékmegvalósítás“ elér, mindkét oldalon három alosztályt nyer: egyfelől a logika, az esztétika és a misztika területét, másfelől az etika, az erotika és a teisztikus vallásfilozófia területeit. De kitűnik az is, hogy mindezzel a „világmindenségnek“ csak egy része, t. i. csak az érthető jelentésképletek „intelligibilis világa“ van elhelyezve, hogy ezenkívül van az észrevehető, azaz a testi és a lelki realitások „sensibilis világa“ (a pszichofizikai lét), sőt hogy még egy „harmadik birodalom“ is van, t. i. a „profizikai elővilág“, amely például szabadságunk alapul és végül egy „metafizikai világ“, amely nyilván csak a többi világ jelképes értelmezése útján, „szimbolikus módon“ ragadható meg és többé már nem képezheti az exakt tudományos megismerés tárgyát.

Rickert filozófiai rendszere azonban maga tudomány és az is marad; és ennek a tudományosságnak mégsem valami álláspontnélküliség vagy a filozófus közönyössége az ára. A filozófia ugyan

egyáltalában nem termelhet világnézetet, nem szabad magát világnézetpótléknak sem kiadnia; hanem a filozófia pusztán „világnézetten“, ami csak arra képes, hogy teoretikusan és tudományosan megvilágítsa, mit jelent egy (többnyire teljesen ateoretikus és tudományonkívüli gyökerekből táplálkozó) világnézet. Ennyiben ez a világnézetten főleg az ateoretikusról szóló teória, vagy — amint mondani szokták — a hitről való tudomány. Ha a hat értékterület bármelyikét az összes többi felé rendeljük, mindig a világnézetnek egy sajátos faja keletkezik: intellektualizmus, esztéticizmus, miszticizmus; moralizmus, erotikus eudaimonizmus, teizmus vagy politeizmus. Ezt a felsorolást azonban nem szabad úgy tekintenünk, mint egyenértékű világnézetek relativisztikus tipológiáját. A profizikai (szabadságtan) és a metafizikai (Isten és a halhatatlanság gondolata) világból kilátás nyílik egy tágabb és elvileg magasabbrendű világnézethez, amelyet Rickert maga képviselt, ha filozófiailag tudományosan már nem is ábrázolt. De aki a költő szavát megérti, akinek „minden mulandó csak hasonlat“ volt, az megtalálja ezt a világnézetet Rickertnek „Goethe Faustjáról“ (1932.) írt szép könyvében, nevezetesen az utolsó fejezetben.

A filozófia rendszerének részletes tartalmi kidolgozása az eddig mondottakban még nem jutott szóhoz. Hogy ez a rendszer mily kevésbé „racionalisztikus“ vagy épp „intellektualisztikus“, azt nem csak Rickertnek Kantról vallott felfogása mutatja (*Kant mint a modern kultúra filozófusa*, 1924.), hanem pl. a számról szóló kis értekezése is, ahol még az aritmetikai fogalomalkotásban is „alogikai“ előfeltevéseket mutat ki (*Das Eine, die Einheit und die Eins*, 1911; 2 kiad. 1924.). Hogy pedig mily kevésbé formalisztikus az eljárása pl. az esztétikában és az etikában, mutatják a LOGOS című folyóiratban megjelent különféle cikkei, amelyek egyenesen a közvetlen élménytartalomból indulnak ki és már abban egy közvetlenül érthető (tehát nemcsak az utólagos formálás által érthetővé tett) jelentéstartalmat mutatnak fel (*Vom Anfang der Philosophie*, Logos XIV, 1925; *Die Methode der Philosophie und das Unmittelbare*, Logos XII, 1923/23; *Die Erkenntnis der intelligibeln Welt und das Problem der Metaphysik*, Logos XVI, 1927 és XVIII, 1929.). Hogy ezen Logos-cikkek eredményei mennyiben vezetnek „A filozófia rendszere“ második és harmadik kötetéhez, azt Rickert már — sajnos — csak előadásaiban mutathatta be. Egy azonban a még nyomdába került utolsó munkájából is világosan kitűnik. Rickert nem tette magáévá az újabban a német filozófiában uralomra jutott mozgalmat az „exisztenciális filozófia“ felé, az „ontológia“ felé és a „filozófiai antropológia“ irányában, hanem, ami esetleg Heidegger és Jaspers törekvéseiben jogosult, azt úgy vélte, hogy saját rendszerébe is beillesztheti a nélkül, hogy a filozófiának a fogalmak által biztosított tiszta tudományosságáról le kellene mondania (*Die Logik der Prädikats und das Problem der Ontologie*, 1930; *Grundprobleme der Philosophie*, 1934.). Rickert legutóbbi műve a leg-

könnyebb út filozófiájának első megközelítésére. Az elrendezés áttekinthetőségében és a stilus világosságában e kis mű a tudományos fegyelmezettség mintája, amelyre most, egy világnézeti káosz leküzdésének korában nagyobb szükségünk van, mint valaha.²

Dr. Faust Ágoston egyetemi tanár (Tübingen)

² Jelen cikket, amely németül a „Forschungen und Fortschritte“ 12. kötetének 28-ik füzetében (1936.) jelent meg, a szerző kérésére magyarra fordította és a „Szellem és Élet“ rendelkezésére bocsátotta *Varga Sándor* (Budapest).